

Görünməz qoruyucu

Ozon qatının mühafizəsi qlobal məsuliyyətdir

Günəşdən gələn zərərli ultrabənövşəyi şualardan bizi qoruyan təbii sipər - Ozon qatı getdikcə zədələnir. Atmosferin stratosfer təbəqəsində, 10-50 km hündürlükdə ozon molekulları toplanaraq Günəşin ultrabənövşəyi şüalarını udur ki, bu da ekosistemi qorumaqla zərərləri minumuma endirir. Amma günümüzdə ozon qatı məhv olmaq təhlükəsi ilə üz-üzədir. Sənayenin inkişafı, eyni zamanda, qlobal istiləşmə fonunda soyuducu və kondisionerlərdən geniş istifadə, müharibələr fonunda raket yatacaqları, kimyəvi maddələrin havaya buraxılması, dünya ölkələri arasında gediş-gəlişin əlçatan olması ilə hava nəqliyyatının atmosfərə buraxdığı qazlar, meşə yanğınları, bir sözlə, bunların hər biri stratosferdə ozon qatını zədələyir.

Ozon qatının məhv olması ilə artmaqda olan dəri xərçəngi, göz xəstəlikləri riskləri də yüksəlir. Zərərli təsirlər təkcə insan sağlamlığına mənfi təsir etmir, eyni zamanda ekosistemi də məhv edir. Həmçinin kənd təsərrüfatında məhsuldarlığı azaldır, flora və fauna sisteminə ciddi təsir göstərir. Ona görə bu gün ozon qatının mühafizəsi hər bir ölkənin öhdəliklərinə daxil edilməlidir. Azərbaycan bu istiqamətdə beynəlxalq təşəbbüslərə ötən əsrdən etibarən qoşulub və müəyyən tədbirlər həyata keçirir.

Ölkəmiz 1996-cı ildə "Ozon qatının qorunması haqqında Vyana konvensiyası"na qoşulub, daha sonra "Ozon qatını dağıdan maddələr üzrə Montreal Protokolu"nu və bu protokol üzrə düzəlişləri ratifikasiya edib. Xatırladaq ki, Vyana konvensiyası bu ekoloji problemin qarşısının alınması məqsədilə 1985-ci ildə BMT tərəfindən qəbul edilib. Dünya ölkələri bu konvensiyaya qoşularaq üzərlərinə müəyyən öhdəliklər götürüblər. Əsas öhdəlik sənaye müəssisələri və məişətdə ozondağıdıcı maddələrlə (ODM) təchiz edilmiş ci-

haz və avadanlıqların, əsasən də soyuducu və kondisionerlərin ODM olmayan daha müasir texnologiyalarla əvəzlənməsindən, "yaşıl iqtisadiyyat"a mərhələli keçidin təmin edilməsindən, ODM-li cihaz və avadanlıqların ölkəyə idxalının ildən-ilə azaldılmasına, son nəticədə isə tamamilə qadağan edilməsinə nail olunmasından ibarətdir.

Bəs hazırda ozon qatının mühafizəsi hansı səviyyədədir, təbəqənin bərpa prosesi necə gedir?

Güncurma hallarının artması həm də ozon təbəqəsinin nazikləşməsi ilə bağlıdır

Ozonun üçatomlu molekul və dağıdıcı gücə malik olduğunu bildirən Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) Coğrafiya İnstitutunun şöbə müdiri, coğrafiya elmləri doktoru Səid Səfərov qəzetimizə açıqlamasında deyib ki, bu təbəqə Günəşdən gələn ultrabənövşəyi şüaların böyük hissəsini udur.

Alim qeyd edib ki, bu şüaların yalnız 2-3 faizi Yerə gəlib çıxır: "Daha yüksək-tezlikli şüalar ozon qatı tərəfindən udulur, zəif hissəsi Yerə çatır. Bu da olmasa, canlılarda müxtəlif xəstəliklər yaranar. Eyni zamanda bu şüaların D vitamininin yaranmasında, fotosintez prosesində böyük rol var".

Ozon təbəqəsinin dağılmasının təbii və antropogen səbəbləri olduğunu deyən S.Səfərov bildirib ki, təbii amillərə Günəş şüaları və digər bərk zərrəciklər aiddir. Bu da stratosferdə olan kiçik buz zərrəcikləri şəklində olan sudur. Onlar ozon molekulu ilə toqquşanda ozonu dağıdır. Antropogen təsirlərə isə kondisioner və soyuducularda olan xlor-flor-karbonat birləşmələri aiddir. Bunlar atmosferin yuxarı qatına çatanda ozon təbəqəsinin zəifləməsinə səbəb olaraq, bir hissəsini neyt-rallaşdırır.

Şöbə müdiri xatırladı ki, ozon dəlikləri ilk dəfə olaraq 1985-ci ildə müşahidə olunub: "Alimlər müşahidə ediblər ki, ozon qatı Yer kürəsinin bəzi yerlərində, xüsusən cənub qütbündə - Antarktidada zəifləyib. Bunu nəzərə alaraq 1987-ci ildə dövlətlər tərəfindən Montreal protokolu imzalanıb. Bununla dövlətlər qarşısında tələb qoyuldu ki, xlor-flor-karbon birləşmələri ilə əlaqədar qazların atmosfərə buraxılmasını məhdudlaşdırsınlar. Sonrakı iddialara görə, ozon qatı bu tədbirlərdən sonra bərpa olunub. Düşünürəm ki,

bu bir qədər aldadıcı məlumatdır. Çünki ozon təbəqəsinin təbii olaraq genişlənməsi və ya kiçilməsi stratosferin öz xarakterindən asılıdır. Stratosferin temperaturu aşağı olduğu vaxtlarda ozon qatı zəifləyir, isti olanda isə yenidən bərpa olunur".

Alim vurğulayıb ki, ozon qatının dağılması böyük fəlakətlərə gətirib çıxara bilər. Zərərli ultrabənövşəyi şüaların yerə gəlib çatması nəticəsində populyasiyanın 90 faizi məhv ola, ancaq bu şualara az həssas olan canlılar sağ qala bilərlər. Məsələn, insan günəş şüası altında qaldıqda gün vurur, müxtəlif dəri xəstəlikləri yaranır. Ozon qatı nazikləşdikcə bu proses şiddətli gedə bilər.

S.Səfərov qeyd edib ki, son illərdə güncurma hadisələri genişləniib və adi hal alıb. Bu, həm yerə çatan Günəş şüalarının çoxluğu, həm də ozon təbəqəsinin nazikləşməsi ilə bağlıdır: "Ozon təbəqəsinin zəifləməsi və bərpası keçici prosesdir. O vaxt elə hesab edirdilər ki, öhdəliklər yerinə yetirildisə, artıq ozon bərpa olundu. Amma sonradan ozon dəliyi yenidən ge-

nişlənməyə başladı. Bu, o deməkdir ki, ozon qatının fəaliyyətində antropogen təsirlərlə yanaşı, təbii amillər də böyük rol oynayır. Qlobal istiləşmə birbaşa olmasa da, dolayı yolla ozon təbəqəsinə təsir edir. Həmçinin qlobal istiləşmə nəticəsində kondisioner və soyuduculardan istifadə artır ki, bu da ozon qatına təsirsiz ötürür".

Ozon qatı tam bərpa oluna bilməz

Ozon qatına aid olan narahatlıqların 50 ilə yaxındır davam etdiyini deyən Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yanında İctimai Şuranın üzvü, coğrafiya üzrə fəlsəfə doktoru Rövşən Abbasov qəzetimizə açıqlamasında bildirib ki, bu istiqamətdə kifayət qədər işlər görülüb. O qeyd edib ki, Vyana konvensiyası çərçivəsində ozon qatının dağılmasına səbəb olan qazlardan istifadə məhdudlaşdırılıb: "Bu, əsasən Avropa, ABŞ, Yaponiya, Avstraliya kimi ölkələrdə tətbiq olunur və tədri-

cən də digər ölkələrə keçir. Tam qətiyyətlə demək olar ki, ozon qatının məhv olmasının qarşısının alınması istiqamətində kifayət qədər işlər görülüb. Bir müddət belə fikirlər səslənirdi ki, bu mövzu artıq tədricən müzakirə subyektidən çıxarılmalıdır. Amma görünür ki, yə-nə problemlər var".

R.Abbasov vurğulayıb ki, rzon qatının tam bərpa olunması mümkün deyil. İlk növbədə ona görə ki, bu, təbii amillərə əsaslanır. Ozon qatı həm də Günəş şüaları tərəfindən parçalanır.

Beləliklə, deyilənlər də göstərir ki, ozon qatının mühafizəsi bütün bəşəriyyətin üzərinə düşən qlobal bir məsuliyyətdir. Onun zədələnməsi təkcə təbiətə deyil, insan sağlamlığına da ciddi təsir göstərməklə, müxtəlif xəstəliklərin artımına səbəb olur. Buna görə də hər bir dövlət beynəlxalq müqavilələrlə üzərinə götürdüyü öhdəliklərə əməl etməli, ozon dağıdıcı qazların təsirini minumuma endirməli, ekoloji siyasəti gücləndirməlidir.

*Əsmər QARDAŞXANOVA,
"Azərbaycan"*